

„ZIDURILE” IAȘILOR ȘI FORTIFICAȚIILE SALE URBANE: O PROBLEMĂ DE INTERPRETARE

Cătălin HRIBAN*

Scopul prezentului material este de a trece în revistă elementele (documentare, narative și cartografice) care fac referire la „zidurile Iașilor”, plecând simultan de la stampele germane de la finele secolului al XVII-lea și de la expresia „la zid” întâlnită în informații documentare referitoare la proprietăți din Iași, datând din aceeași perioadă.

Marele asediu otoman al Vienei din 1683 a constituit un prilej important pentru difuzarea, către publicul central european și occidental, de informații despre Europa de est și Balcani, informații însoțite de ilustrații care prezintă, pentru prima dată în istoria tiparului și a literaturii geografice și istorice, într-un mod responsabil, locul și evenimentul descris. Cu acest prilej este tipărită cunoscuta „gravură de la Augsburg”, care înfățișează Curtea domnească din Iași (fig. 1). Desigur, majoritatea istoricilor o consideră fantezistă dar topografia naturală și amplasamentul clădirilor-reper au un grad suficient de corelație cu realitate pentru a putea admite că desenul care a stat la bază acestei imagini a fost corectat de către o persoană care a vizitat Iașii, dacă nu cumva a fost chiar desenat de un astfel de martor ocular.

Despre fortificațiile curții Domnești deține mărturia unui călător englez: „La sud de Iași se află castelul, cu o pereche de furci înaintea sa și de jur împrejur este **un wall din trunchiuri mari de copaci**”, 1582, relația lui John Newberie¹, care descrie probabil situația de după distrugerea orașului și a Curții în luptele dintre Petru Șchiopul și frații Ion și Alexandru Potcoavă.

Orașul propriu-zis nu era fortificat, un fapt cunoscut și care nu poate fi tăgăduit, după cum atestă relatarea din 1585 a lui Francois de Pavie: „Iașul e un oraș mare, unde își are reședința principele țării, și e așezat într-o câmpie, **fără să fie închis cu ziduri**, având spre sud un lac ...”²

Cu toate acestea, există suficiente mențiuni ale „Zidului” sau „zidurilor” în documente interne pentru a justifica o cercetare de topografie istorică. Există câteva cazuri în care aceste mențiuni nu oferă nici un indiciu asupra localizării și nici un alt determinat care să ușureze identificare respectivului zid. Pentru secolele al XVII-lea și al XVIII-lea există mențiuni pentru mai multe „ziduri” pe teritoriul orașului Iași, acestea fiind:

- Incinte de mănăstiri (v. Fig. 6):
  - Golia (1662)

---

* Academia Română – Filiala Iași, Institutul de Arheologie Iași.

¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, Maria Holban et. al. Editori, Ed. Științifică, București, 1970, p. 517.

² *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, Maria Holban et. al. Editori, Ed. Științifică, București, 1971, p. 181.

- Sf. Nicolae Domnesc (1677)
- Trei Ierarhi (1744)
- Sf. Spiridon (1757)
- Sf. Sava (1761)
- Incinta Curtii Domnești (v. Fig. 1, 2, 3, 6)
- Apeducte supraterane (v. Fig. 8, 9)

Vom enumera mai jos mențiunile documentare ale acestor ziduri, în ordinea cronologică a documentelor respective:

Una dintre aceste mențiuni este și cea mai timpurie, de la jumătatea secolului al XVII-lea:

*„... Acesta loc de casă l-am vândut dumisa[a]le giupânului Solomon Bârlădeanul marile clucear, dreptu patrudzăci de lei bătuț(i); însă pentru tocmala ce am făcut cu dumnealui să mă las(e) să ședzu eu cu fâmeia mea într-altă casă ce are dumnealui aicea în târg, **despre zidu**, pîn(ă) în doi ani, iară de-acii să-ș(i) fie volnic cu casa dumisaal(e).”³ (6 mai 1662).*

Faptul că terenul de lângă zid aparține lui Solomon bârlădeanul ne face să credem că „zidul” în cauză este cel al mănăstirii Golia, acest personaj având mai multe proprietăți în zona capătului Podului Hagioaiei.

O a doua mențiune fără repere de identificare este cea din 1700, când Antioh Cantemir voievod întărește dania lui Petru Rareș pentru breasla calicilor din Iași:

*„Adecă au vinit înaintea domniei mele și înaintea alor noștri moldovenești boiari, a mari și a mici, Ion staroste de mișei și cu toți mișeii de aicea, de târgu de Iași, și făcură mare jalbă pentru un loc ce au ei danie aicea, în Iași, de la [pă] Pătru vodă și cu doamna sa Ileana, care loc iast(e) **în capul Tîrgului din Sus, lângă Zidiu**, dzicîndu starostea de mișei și cu toți mișeii cum le împresură locul alți târgoveți și ș-au făcut cas(ă) pe locul lor și-încă le-au mutat și un stîlpu de piatră carele au fostu pus din sus, denaintea casii Giurgii, în rîpa ce vine despre târgu.”⁴ (6 iulie 1700).*

Localizarea la margine de vest a Uliței Tîrgului de Sus (Podul Hagioaiei, actualul Bulevard al Independenței), ne face să credem că acest zid este de fapt apeductul suprateran („zidul apelor” care traversa Râpa de la Sf. Nicolae (cel Sărac) venind dinspre Copou. De altfel, același obiect topografic este menționat și ca atare, în alte două documente, ca îl plasează în același loc (cu aproximație), ca documentul de la 1700:

*„... niște locur(i) de case ce sîntu aice în Iași, **pe Ulița Pirvăleștilor, la capul zidului haznalii**, din gios, care locur(i) îi sîntu lui Dumitrașco danie de la Miron Gafenco uricar, iar lui Miron i-au fostu cumpăratur(ă): un loc de casă de la Gavril olariul braț popei lui Vasilie Tăriț(ă) din Iași și altu loc de casă alătore cu acela, pe de la deal, care le-au fostu cumpărat cu casă cu tot de la Vasilie și de la fâmeia lui, Nastasie, fata lui Costantin Claie diiacon; și aceste locuri de casă sîntu între casa lui Gheorghe Țărus și între casa vornicului Pilat și între casa Ierimii tipograf.”⁵ (7 septembrie 1736)*

³ Documente privitoare la istoria orașului Iași (în continuare DocIS), vol. I, Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc editori, Ed. Dosoftei, Iași, 1999, doc. 384, 6 mai 1662, p. 448.

⁴ DocIS, III, doc. 159, 6 iulie 1700, p. 136.

⁵ DocIS, IV, doc. 296, 7 septembrie 1736, p. 215.

„... drumul apii, de o parte și de alta numai câte patru pol stânjini, după cum arată și scrisorile domnești ce au suiulgi de la alți domni, pă<nă> la **zidiul apii ce este la Râpa Muntenimii** și de la Râpa Muntenimii, din **capul zidului apii**, s-au măsurat de o parte despre răsărit șapte pol stânjini în laturi și de altă parte despre Bahlui iar șapte pol stânjini, și s-au pus 2 petre hotar și așa să urmeze pân-la Gânscă, fiind tot loc domnesc și câmpu deschis ...⁶”, întăritura lui Constantin Racoviță voievod pentru piațeta cișmelelor din fața Curții Domnești.

De altfel, aceste ziduri ale apelor sunt prezente și în mărturii iconografice (*Veduta Iașilor* dinspre răsărit, a lui M.M. Ivanov, 1793, Fig. 7) și surse topografice (Ulița Zidului, care apare în Planul orașului Iași, de la 1857, a lui Fr. Peytavin, stradă care intersecta apeductul care travea pârâul Cacainei, Fig. 10).

Cea mai timpurie mențiune a unei incinte de zid (fortificate, dacă ținem seama de resturile de zid păstrate în prezent din latura de sud a fostei incinte, v. Fig. 4 și 6) este zidul incintei bisericii Sf. Nicolae Domnesc, ridicat de Antonie vodă Ruset, odată cu reconstrucția bisericii:

„ ... n-am vrut sa o lăsăm să să răsîpască și să să strice de tot, ce am luat pre Domnul D(u)mnedzău într-agiutoriu și am pus multă cheltuială de o am pornit de gios pînă sus și i-am tocmit clopotnița și o am înfrământat cu toate podoabile cum să cade desăvârșit. Și i-am făcut zidiu și chelii prin pregiur și o am făcut și aceasta scaon de Mitropolie să fie închinată scaunului celui vechiu, Mitropoliei de Suceavă, ca să hie amîndouă un scaun de Mitropolie nedespărțite a toată Țara Moldovei.”⁷ 29 martie 1677.

Această incintă din zid apare relativ frecvent ca reper de topografie în documente referitoare la terenuri din zona respectivă a orașului:

„Facem știre cu această carte a domnii mele precum s-au pîrît de față, înaintea domnii mele și a tot Sfatul nostru, Neculai pevețul, feciorul lui Iane pevețul, și preotul Ianache, gineri-său, cu Nastasia fata Lupei, fâmeia lui Cîrstiiian vătaful de fuștași, și cu soru-sa Ilinca, fâmeia lui Apostol lipcanul, și cu Dumitrache, fratele lor, și alți frați ai lor, feciorii Lupei, nepoții Paraschivei pe care au ținut-o întii fâmeie Iane pevețul, pentru niște case cu pivniță de piatră de aici, din Iași, **din capul Uliții Rusești, de lângă zidiul lui Sfeti Necolai**”⁸ (27 mai 1739).

„... Și punând dumnealui pe vornicii de poartă de-au măsurat cu stânjini gospod tot locul haznelilor și a șuiului și au început întăiu a măsură locul haznalii cei noai, din capul podului ce vini pe dinainte Sfântului Nicolai de dă în podul Uliții Mari și dreptu în gios spre poarta Curții gospod, alături cu Ulița Mare, până în dreptul gurii podușilor, unde curgu puhoaiile la răpă, și s-au aflat doaozăci de stânjeni; și de acolo spre răsărit, până în popriaua ce este întăiu **la zidul Sfântului Nicolai, din giosul porții**, s-au aflat doaozăci și șase stânjini; și din poprea, **alături cu zidul în sus până în colțul dughenilor căpitanului Panaite** și s-au aflat doaozăci și șase stânjini ...”⁹ (15 august 1756, întăritura lui Constantin Racoviță voievod pentru piațeta cișmelelor din fața Curții Domnești).

⁶ DocIS, VI, doc. 53, 15 august 1756, p. 45.

⁷ DocIS, II, doc. 468, 29 martie 1677, p. 425.

⁸ DocIS, IV, doc. 367, 27 mai 1739, p. 266.

⁹ DocIS VI, doc. 53, 15 august 1756, p. 44.

Deși o antedatează pe ce de la Sf. Nicolae Domnesc, incinta fortificată a m-rii Golia (cca. 1661, turnurile fiind ridicate de Gheorghe Duca voievod, cc. 1670, v. Fig. 5 și 6) este menționată documentar ca atare de abia după primul sfert al secolului al XVIII-lea:

„... un loc de cas(ă) a lui Ene neșitoriu, ginerele Măriei, fata Mihăi ce-au ținut-o Sandul Mani, car(e) loc de cas(a) est(e) den vale de Ulița Hagioai, **lingă zidiul Golăii**, din dosul dughenilor Tomii bărbier și a lui D(u)m(i)tru Boldin și a lui Dumitru blănar.”¹⁰ (8 aprilie 1731).

„... Dar fiind trebuință ca să se scoată **haznaua de la Golia** afară la uliță și mănăstirea ne avînd loc afară pentru trebuința haznălei, fiind un loc de casă cu pivniță de piatră **lingă zidul mănăstirii Golia** a răposatului Panaite negustorul **din poarta mănăstirii Golia, alătura cu zidul, în lung**, pînă în gardul ogrăzei lui Enache negustor și pînă în Ulița cea Mare ce merge la Tîrgul Făinei, acest loc cu voia și priimirea a fiilor lui Panaite, anume: Sandul, Costandin și Iordachi, cît au fost pentru trebuința haznălei, s-au luat dintru dînsul și s-a dat mănăstirii Golia, pentru scoaterea și facerea haznălei afară.”¹¹ (9 iunie 1766).

Zidul de incintă al Mitropoliei este menționat documentar din 1735:

„... Drept aceea, din d(u)mnezeiasca rîvnă îndemnaț(i) fiind, cunoscînd și fierbinte pofta svinții sale ce are spre adăogire, întărire și bunăstare sf(i)ntei Mitropolii, de vreme ce ne-au arătat cum că și biserica a o împodobi cu altele și cu zugrăvala, **și cu zid de giur înpregiur**, și cu chilii dindestule poftește încît să fie cu adivărat la Mitropolie după cum trebuie, încă și alte casă să facă ca să fie pentru școala ce slovenească.”¹² (20 februarie 1735).

„Adică eu, Ion Larion vt(ori) sulger, împreună cu soțul meu, Ilinca, și fiii noștri, și eu, Costandin Istrati, împreună cu soțul meu, Safta, făcut-am adivărat zapisul nostru la cinstită mîna dumisali Ioniță Cantacuzino hatman, precum să știe că, avînd noi o casă cu locul ei cît este îngrădit **lingă zidiul Mitropolii**, aice în tîrgul Ieșilor, lingă locul lui Evloghie dascălu, lingă grădina stolnicului Costandin Păladi ...”¹³ (15 mai 1766).

Incinta Trei Ierarhilor este menționată din 1744:

Zidul incintei m-rii Trei Ierarhi „Eu, priotul Ion Franțăscul Mane Auxiliia vițăprefectul de la sfînta manăstir(e) unjurească den Ieș(i), dat-am această scrisoar(e) a me la mîna lui Neculi băcal precum avîndu beserica un locu stărpu la poarta despre uliță lingă dughenile noastre a besăricii, **alătura lingă zidul Trisfetitelor**, s-au tocmît ca să facă 2 dughene cu cheltuiala lui ...”¹⁴ (1 septembrie 1744).

Zidul incintei m-rii Sf. Spiridon „... Și toate veniturile acestea să începă a se lua de acmu din dzi întăi a lui ghenar, și ce se va lua, întăi să se cheltuiască ca să se facă casele **și zid înpregiurul mănăstirii** pără se vor isprăvi ...”¹⁵ (1 ianuarie 1757).

¹⁰ DocIS, IV, doc. 118, 8 aprilie 1731, p. 86.

¹¹ DocIS, VI, doc. 715, 9 iunie 1766, Grigore Alexandru Ghica voievod procură teren pentru construirea cișmelei de la poarta m-rii Golia, p. 620.

¹² DocIS, IV, doc. 227, 20 februarie 1735, Constantin Nicolae Mavrocordat voievod face danii pentru Mitropolia din Iași, p. 162.

¹³ DocIS, VI, doc. 707, 15 mai 1766, p. 615.

¹⁴ DocIS, V, doc. 447, 1 septembrie 1744, p. 252.

¹⁵ DocIS, VI, doc. 70, 1 ianuarie 1757, dania lui Constantin Racoviță voievod pentru înființarea spitalului la m-rea Sf. Spiridon, p. 45.

Zidul Curții Domnești este menționat documentar abia la jumătatea secolului al XVIII-lea, deși incinta fortificată este presupusă ca existentă în momentul asediului din 1577 (când efemerul pretendent Alexandru Potcoavă se închide în Curte)¹⁶:

*„Și măria sa Scarlat Grigorie Ghica v(oi)e vod s-au milostivit asupra dumilorsale Dimii și frașini-său Costandin suiulgi, cari sintu de-a pururea purtători de grij(ă) pentru paza apei a haznealelor g(os)p(o)d de i-au miluit și li-au dat acea bucată de loc, ce iaste **alătura cu zidul Curții gospod**.*

*Și, după poroncă, mergînd noi la acest loc, am făcut stînjîn gospod de optu palme. Și întîiu am prinsu a măsura din capul Podului Gunoiului, unde se împreună cu Ulița Mari înaintea Porții gospod, și s-au pus puiatră hotar; și dintr-această puiatră s-au măsurat **curmezișul a(lătura) cu piciorul ciasornicului pînă în zidul Curții domnești**, și s-au aflat 12 stînjîni și s-au pus puiatră hotar; și de ai(ce) alătura cu zidiul spre apus pînă în bașca; ...”¹⁷ (10 iulie 1757).*

Deși nu apare în documentele cartografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care includ celelalte incinte de pe teritoriul orașului, incinta de zid a m-rii Sf. Sava apare menționată documentar la 1761:

*Zidul incintei m-rii Sf. Sava „Din luminată poronca mării tali, prin țidulă fiind orînduit, am luat sama lui Ioniță Ghindă, ginerile lui Costandin Loizu cupețu, cari au murit, și între Mihălachi Loizu, ce ești frași cu Costandin Loizu, socrul lui Ioniță Ghindă, jăluind Ioniți Ghindă cum că la însurăciune lui, luînd el pe Mărie, fata lui Costandin Loizu cupețu, i-au arătatu cumnații săi, ficiorii lui Ioniți Loizu, Costandin și Dumitru, cari și tatăl lor au fost frași cu Mihălachi și cu socrul lui Ghindă, cum că din 3 locuri de dugheni părințăști, ce sintu pe Podul Vechiu, **lîngă zidiul mănăstirii Sfetii Sav[v]ei**, un locu de dugheană esti a verii lor Marii, pe cari au luat-o el.”¹⁸ (24 noiembrie 1761).*

Aceste mențiuni documentare sunt reflectate suficient de pertinent de planurile militare rusești de la 1789 și 1792, ca și de planurile municipale din 1819 (Baiardy), 1844 (Rasek) și 1857 (Peytavin), care redau suficient de precis și traseele apeductelor supraterane (zidurile apelor). Ce este de remarcat este că, deși au exista planuri de fortificare a perimetrului urban la mijlocul secolului al XVIII-lea, cu val și șanț, un „zid al orașului” nu a existat niciodată, sursele scrise și iconografice de secol XVII făcând referire, strict, la obiecte topografice „punctiforme”, respectiv incinta Curții (Iassy Festung) și incintele celor câteva mănăstiri în care, după Paul de Alep, negustorii și boierii își puneau averile mobile la adăpost.

The "walls" of Iași and its urban fortifications: An interpretation issue (Abstract)

The purpose of this paper is carry out a short overview of the elements (documentary, narrative and cartographic) that mention "the walls of Iași", starting from the German stamps at the end of the 17th century

¹⁶ Andronic, Alexandru, *Curtea domnească din Iași — reședința voievodală (sec. XV-XVII)*, în *AHX*, XVIII (1981), p. 543-549.

¹⁷ DocIS, VI, doc. 106, 10 iulie 1757, p.92).

¹⁸ DocIS, VI, doc. 411, 24 noiembrie 1761, p. 375.

and to the verbatim expression " at the wall" appearing in 17th and 18th century property deeds and other type of documents in in Iasi, dating back to the same period. These historical data is corroborated to the cartographical and pictorial sources that include information on the "walls" that might be found within the city of Iași.

Keywords: *Moldavia, early modern Iași, walled town, fortified precinct, the Princely Court, aqueduct.*

Fig. 1. „Cetatea” Iașilor la 1686 (așa-numita „Gravură de la Augsburg”)

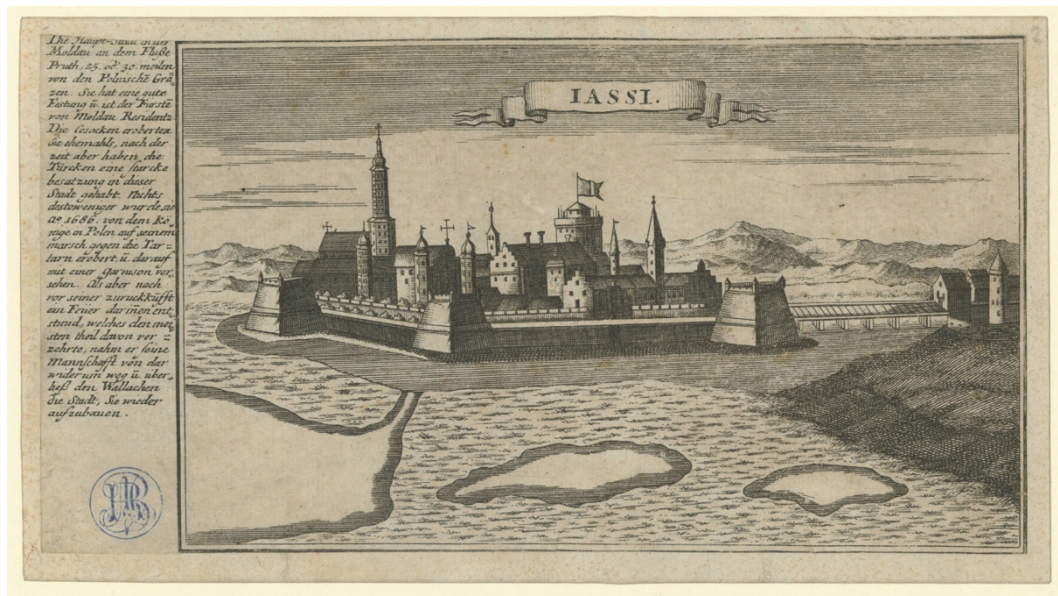

Fig. 2. „Cetatea” Iașilor la 1738

Fig. 3. „Cetatea” Iașilor la 1788

Fig. 4. Incinta (1677) bisericii Sf. Nicolae Domnesc, fragment conservat din latura de sud

Fig. 5. Incinta fortificată a m-rii Golia, colțul de SV, cu turnul care poartă pisania lui Gheorghe Duca voievod

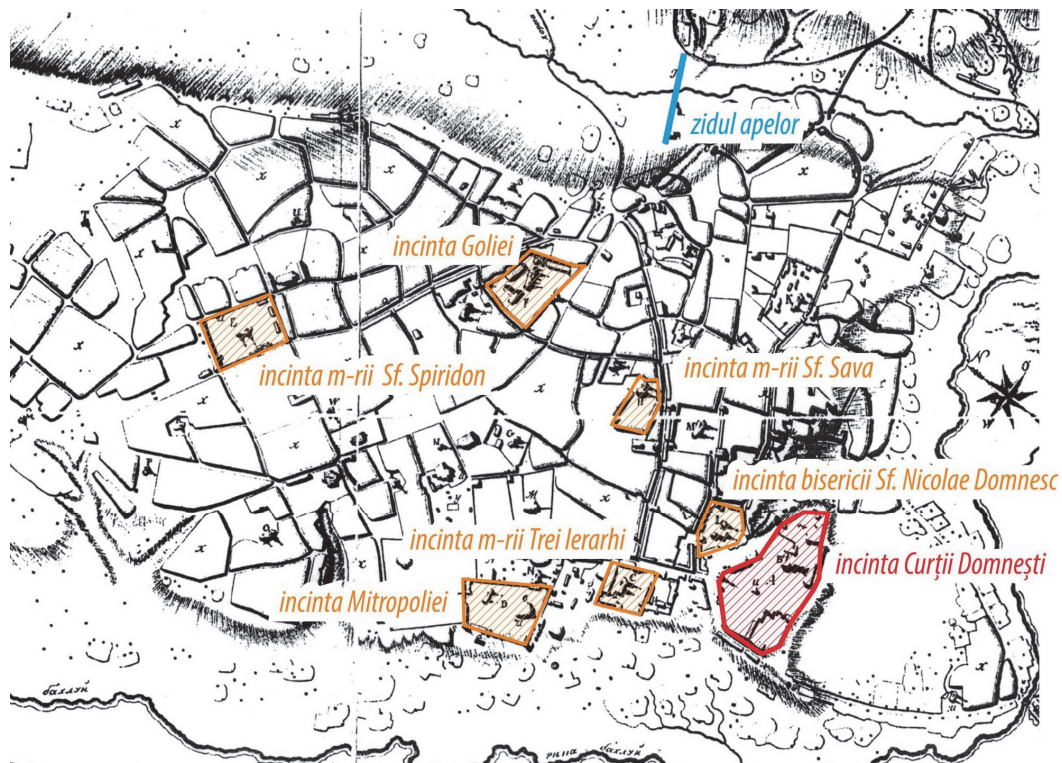

Fig. 6. Incintele fortificate în Iași secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cu „Zidul apelor” de peste valea Cacainei, după Planul militar rusesc din 1789, apud M. Șlapac

Fig. 7. Vederea orașului Iași din Tătărași. Râurile Bahlui și Calcaina, M.M. Ivanov, 1793, apud D. Bădăraș

Incinta M-rii Golia

Apeductul peste Cacaina

Apeductul peste Cîrc

Fig. 8. Apeductul peste valea Cacainei, marcat pe Planul Bayardi (1819)

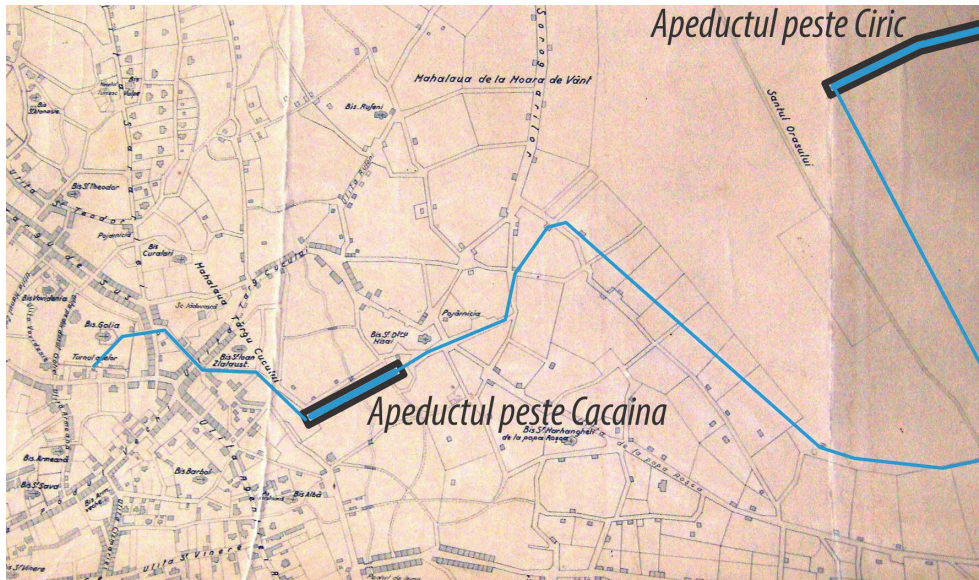

Fig. 9. Apeductele de peste văile Căcainei și Cărcului, în „Planul topografic al orașului Iași” din 1844, J. Rasek (copie din 1935)

Fig. 10. Zidul apelor peste valea Căcainei și Ulița Zidului, marcate pe „Planulu Jassiloru” din 1857, Fr. Peytavin